

Urbanek, Bożena

Zasady biografistyki

Medycyna Nowożytna 11/1, 205-210

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIEN WARSZTATOWYCH – HISTORYKA MEDYCYNY*

Bożena Urbanek

Zasady biografistyki

Narody dla utrzymania i rozwoju swojego bytu pielęgnują kult przodków. Opisy życia i działalności postaci minionych pokoleń od dawna pełnią funkcję poznawczą i dydaktyczną – symbolu i wzoru.

Biografistykę uważa się przeto za najstarszą formę pisarstwa historycznego i przyjmuje się, że swym początkiem sięga IV w. p.n.e.; wiąże się z twórczością Isokratesa, Plutarcha, Swetoniusza, Tacyta i innych. W Polsce jej narodziny utożsamiane są z postaciami Kallimacha¹, (*Żywot i obyczaje Grzegorza z Sanoka*), i A. Trzecieckiego (*Żywot i sprawy Mikołaja Reja*).

W biografistyce polskiej obowiązywały różne kierunki i trendy; długi czas aż po wiek XVII powszechną była moda na pisanie panegryków; według Władysława Konopczyńskiego określanych męzochwalstwem².

Nie znaczy to jednak, iż w późniejszych stuleciach zaniechano pisać panegryki.

* Od bieżącego numeru dział ten będzie wymiennie zamieszczany tj. pod wyżej podanym tytułem „dawnym” tj. Z archiwów i bibliotek.

¹ Krzyżanowski J.: *Historia literatury polskiej*, Warszawa 1964, s. 94; Woroniecki J. OP: *Hagiografia jej przedmiot i zadania w Polsce*, Kraków 1940, s. 18.

² W. Konopczyński: *O polską biografję narodową*, „Przegląd Warszawski”, 1922, nr 5, s. 161–162.

W historii medycyny spotyka się ten kierunek jeszcze w XIX w. Panujący ówczasie, generalnie w historii krytycyzm niweluje jednak znaczenie panegryków, zwłaszcza u reprezentantów pesymistycznej szkoły historyków krakowskich. Pewną skrajnością w rozwoju biografistyki był inny kierunek występujący pod nazwą „historii osób”, tj. ujmowania dziejów poprzez opisywanie działalności wybitnych jednostek i indywidualności³.

W toku rozwoju biografistyki wytworzyły się jej różne rodzaje, które można podzielić na biografie: informacyjne, grupowe i monografie.

Podział powyższy – moim zdaniem – można uzasadnić sposobem wiązania przekazywanych wiadomości, sądów i komentarzy, a więc metoda budowania określonych struktur wypowiedzi autorów tych biografii.

Termin „biografie informacyjne” – potocznie zroszły, wymaga bliższego wyjaśnienia. Można zauważyć, że biografie te odpowiadają na pytania: kto? – kiedy? – gdzie? O jak? – co? – dlaczego? – z jakim skutkiem? A więc skupiają minimalną sumę pewnych określonych, podstawowych wiadomości (najmniejszych części wypowiedzi językowej) powiązanych tematycznie. Pomija się lub bardzo oszczędnie wprowadza przymiotniki, rzeczowniki o zabarwieniu emocjonalnym.

Wśród tych biografii znajdują zatem miejsce leksykony, słowniki, katalogi o charakterze ogólnym, bądź specjalistycznym: np. Słownik biologów polskich wydany pod red. Stanisława Feliksiaka (Warszawa 1987), czy Słownik polskich pionierów techniki wydany pod red. Bolesława Orłowskiego (Warszawa 1987). Zajmując się krótko nad ostatnią pozycją trzeba wspomnieć, że jej wartość poznawcza znacznie by wzrosła, gdyby udało się wzbogacić jej hasła – nawet kosztem niektórych treści – w odnośniki kierujące czytelnika do konkretnych pozycji bibliograficznych, poszerzających stan wiedzy. Mimo, iż autorzy zastrzegają się, że praca ma charakter popularny, na około 390 haseł mogło być więcej niż 40 zaopatrzonych w tego typu odnośniki.

Wspomnieć również wypada, iż w Zespole Historii Nauk Medycznych aktualnie wydawany jest już od przeszło 10 lat „Słownik biograficzny nauk medycznych XX wieku”.

Niejako na pograniczu biografii informacyjnych a grupowych usytuowane są „Biogramy uczonych polskich cz. II Nauki biologiczne”, Wrocław 1985, wydane pod red. A. Śródki i P. Szczawińskiego. Na podkreślenie zasługuje tu ciekawa metoda ujęcia biogramów w ramy tych samych, znormalizowanych i ujednoliconych co do treści punktów. Układ taki maksymalizuje obiektywność i przejrzystość pracy.

³ *Ibidem*, s. 163.

Czym się cechuje użyty w podziale termin „biografia grupowa”?

Otóż zawsze dokonany jest w ich wybór grupy opisywanych osób, według ustalonego klucza, pod kątem merytorycznym i czasowym. Oprócz podstawowych wiadomości znajdujemy tu sądy i komentarze, nawet bardzo rozbudowane – a więc odpowiedzi na dalsze pytania: co z tego wynika? – co o tym się myśli? Przykładem może być *Album biograficzny zasłużonych Polaków i Polek XIX w.*, Warszawa 1903.

Trzeci rodzaj biografii – monografie, poza podstawowymi wiadomościami, sądami i komentarzami, obszernie ukazują działalność, dorobek i rolę jednostki na tle środowiska, narodu i epoki. Odzwierciedlają pełny stan badań w oparciu o krytykę piśmiennictwa, krytykę źródeł oraz interpretację źródeł. W biografistyce medycyny tę formę pisarstwa uprawiał po części m.in. Adam Wrzosek (Henryk Hoyer. Z powodu setnej rocznicy urodzin, Poznań 1934), Tadeusz Bilikiewicz (*Henryk Fryderyk Hoyer i jego znaczenie dla medycyny*, „Polska Gazeta Lekarska” 1935, nr 4), bardziej już współcześnie Teresa Ostrowska (*Stanisław Janikowski i jego specjalizacja w zakresie medycyny publicznej. Z historii ochrony zdrowia*. Odbitka artykułu), a ostatnio np. Piotr Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX w.*, t. I, Warszawa 1991 (i dalsze), czy Andrzej Śródka, *Biogramy uczonych polskich*, cz. 1, z. 1, Warszawa 1983 (i dalsze oraz innego tegoż autora)⁴.

Dla ułatwienia pracy badawczej i usystematyzowania wiadomości zbieranych z różnych źródeł opracowano kwestionariusze pytań, szczególnie przydatne przy sporządzaniu haseł słownikowych. Już 70 lat temu J. B. Richter (*Z zagadnień biografiki współczesnej*, Warszawa 1934) starał się tę sprawę metodologicznie uporządkować. W zaproponowanym przez niego kwestionariuszu został zawarty – jego zdaniem – cały zestaw pytań, który miał dać najbardziej przydatne odpowiedzi: nazwisko, imię, stan, tytuł, zawód, zatrudnienie, kiedy i gdzie urodzony, rodzice, wydarzenia dotyczące wybitnych przodków, wykształcenie, zawarte związki małżeńskie, dzieci, przebieg życia, publikacje, dziedzina działalności, ulubione zajęcia, kolekcjoner, uwagi osobiste, przynależność polityczna, kluby, adresy. Mimo, iż Richter dokonał tego ponad pół wieku temu, sprawa pytań nie została zamknięta, lecz w miarę upływu czasu coraz bardziej się aktualizuje. Współczesna technika udostępnia bowiem biografistom komputer – doskonale narzędzie grupujące i porządkujące, cechujące się niezwykłą pojemnością pamięci, szybkością operacji, gwarancją precyzyjnej selekcji wprowadzonych do maszyny danych.

⁴ Patrz też artykuł w tym numerze Włodzimierza Bernera.

Dla współczesnej metodologii biografistyki centralnym zagadnieniami są:

- A) problematyka przydatności źródeł (mając na uwadze wszelkie wymogi związane z ich krytyką zewnętrzną i wewnętrzną);
- B) problematyka konstruowania układu treści różnych rodzajów biografii.

Ad. A: Dokonując krytyki źródeł dzieli się je na obiektywne i subiektywne. Do pierwszych zaliczana jest twórczość jednostki (osoby) badanej przez biografę a realizowana m.in. w postaci dzieł pisanych publikowanych lub nie publikowanych, dzieł utrwalonych na taśmach filmowych i dźwiękowych, w tym wideokasetach itp. W analizie tej twórczości (naukowej, artystycznej) niezwykle ważnym jest kierowanie się ustalonymi zasadami postępowania, które umożliwiają rzetelną krytykę i właściwą ocenę wartości dzieła. Należy:

1. uchwycić własną inicjatywę jednostki lub jej współdziałanie w pracy nad dziełem. Zwraca się przy tym uwagę na motywy psychologiczne lub inne pobudki, np. materialne, decydujące o powstaniu dzieła,
2. odtworzyć trzeba plan o sposób realizacji dzieła, wpływy obcych wzorów, ewentualną ingerencję cenzury, rzutującą w niektórych przypadkach na jakość dzieła i skutki, które dzieło wywołuje, bądź miało wywołać (zamierzone i nie zamierzone),
3. poznać trzeba dominantę w twórczości – koniecznym jest w tym przypadku pewne uporządkowanie poglądów, wykrycie w nich np. momentów osobistych,
4. musi się udzielić odpowiedzi na pytanie, czy cała twórczość, bądź pojedyncze dzieło pozwoli na zrekonstruowanie sylwetki autora, np. pod względem psychicznym, intelektualnym, moralnym czy innym?

Korespondencja, która jest specyficzną, osobistą dokumentacją badanej jednostki, stoi na pograniczu źródeł obiektywnych i subiektywnych. W wielu przypadkach pomaga odpowiedzieć na wątpliwości wcześniej ujawnione i związane z dziełem. Wartość tego źródła została już dawno doceniona przez historyków. Podobne znaczenie, ze względu na wiarygodność danych, mają dzienniki, czy kroniki, najczęściej nie przeznaczone do opublikowania, a w których są odnotowane m.in. nastroje, rozterki związane z twórczością czy działalnością jednostki. Bada się je według tych samych zasad, jak w przypadku dzieła (naukowego czy artystycznego).

Do źródeł subiektywnych zaliczyć należy pamiętniki, autobiografie, pisane dla potomnych i po upływie pewnego czasu. Tutaj należy

zawsze pamiętać, że celem autora takiego utworu jest wyeksponowanie własnej roli i udokumentowanie osobistego znaczenia. Źródła te zatem zawierają pewną wartość psychologiczną, dydaktyczną, kulturalno-historyczną. Jednakże badacz posługujący się nimi zawsze skazany jest na:

5. konieczność oddzielenia prawdy od fałszu; wyeliminowanie subiektywizmu, elementów fikcji literackiej, wydobywanie spraw przemilczanych i przyczyn, które to spowodowały,
6. przy istniejących rękopisach nie należy pomijać analizy charakteru i sposobu pisania. Grafologia może być pomocna w zrozumieniu właściwości psychicznych badanej przez nas jednostki.

W grupie źródeł subiektywnych wymienić trzeba opisy obce, zawarte m.in. w relacjach, wspomnieniach, przemówieniach, nekrologach, epitafiach nagrobkowych, a także w krytykach dzieł i polemikach. Należy zwracać uwagę na sprawę ich autorstwa oraz ewentualne powiązania i zależności np. rodzinne, przyjacielskie, zawodowe itp. Koniecznym przy tym będzie zwrócenie uwagi na jednostronność ocen, nadmierną sympatię lub antypatię, która wynika z ludzkiej zazdrości i małostkowości. Ponadto należy uwzględnić ewentualność występowania u autora luk pamięciowych.

W przypadku akt urzędowych badacz musi określić przeznaczenie akt i okoliczności ich wytworzenia (tj. kancelarię, która je zredagowała i czas powstania), różną bowiem mają wartość akta wytworzone przez zaborców, okupanta, w wolnym kraju, w specyficznych warunkach politycznych np. w latach 50-tych naszego wieku itp.

Ad. B. Wśród zasad obowiązujących przy konstruowaniu układu treści za istotne należy uznać

1. konieczność ukazania człowieka autentycznego (potocznie określanego jako „żywego”), tj. skomplikowanego, skłonnego nie raz do zmiany zachowań, lecz o pewnej osobowości. Istotnym jest tutaj dystans czasowy, który dzieli nas osoby od danej osoby. Im jest krótszy – tym bliżej jesteśmy prawdy; w przeciwieństwie do twórczości, dzieła, gdzie właśnie niejednokrotnie potrzebna jest perspektywa historyczna;
2. istotnym jest nie odrywanie jednostki od specyfiki środowiska, tła epoki, w której żyła;
3. niezbędne jest pokazanie dynamiki rozwoju osobowości jednostki. Niezwykle ważnym jest uchwycenie jej przekraczanie tzw. progu przeciętności, w sensie dobrym bądź złym;
4. prezentacja motywów działania;

5. podczas konstruowania układu treści biografii trzeba zawsze zwracać uwagę, iż jest to nasza własna interpretacja z uwagi na ludzką ograniczoność w zrozumieniu innej indywidualności, wszystkich jej spraw i problemów.